

Мишо Лековић

ЗНАЧАЈ СКУПШТИНЕ РОДОЉУБА ЦРНЕ ГОРЕ И САНЦАКА, ОДРЖАНЕ 16. ЈУНА 1942. ГОДИНЕ У ТЈЕНТИШТУ, У БОРБИ ЗА РАЗОБЛИЧАВАЊЕ Д. МИХАИЛОВИЋА У СВЕТСКОЈ ЈАВНОСТИ И ЗА МЕЂУНАРОДНУ АФИРМАЦИЈУ НОП-а

Догађаји у Југославији су још од лета 1941. године скретали на себе пажњу светске јавности. У данима када су се на свим ратиштима фашистичке армије налазиле у наступању, када су његовољне вести са свих фронта пуниле ступце листова уносећи узнемиреност и забринутост, вести о устаничким борбама у Југославији примљене су са симпатијама, као извесно охрабрење и знак да се у поробљеној Европи јављају отпори окупаторима. Пошто су те вести примане из више извора, често и непријатељских, и преко разних канала, то су оне, разумљиво, стизале са закашњењем и нередовно, а готово по правилу биле су оскудне, нејасне, и контраверзне. Па ипак, оне су на јавност чиниле значајан утисак.

У првим вестима, још у лето 1941. године, говорило се о устанку у Црној Гори, Србији и другим крајевима. Устаници су, према тим вестима, били родољуби, демократски оријентисани грађани, које су предводили официри. Касније, већ од јесени 1941. године, све је више било вести о пуковнику Дражи Михаиловићу као о вођи свих устаника. Јављало се и борби партизана, али су они најчешће третирани као саставни дио војске Драже Михаиловића. Тако је у светској јавности стварана заблуда о правом стању у Југославији. Емигранска влада, која је имала сву политичку, моралну и материјалну подршку влада савезничких земаља, користила је огroman пропагандни апарат у сврху популарисања Драже Михаиловића и његових четника. У свету се, тако, стварао мит о човеку који је, ставивши у службу окупатора, отпочео борбу против свог народа који се, под вођством Комunistичке партије, дигао на устанак да би извојевао слободу.

Руководство народноослободилачког покрета је настојало да светску јавност упозна са стварном ситуацијом у земљи и са правом улопом Драже Михаиловића. Издаја четника јавно је дошла до изражаја најпре у Србији, у току непријатељске офанзиве у јесен 1941. године. Тако је покушао да о томе обавести Комин-

терну, али у томе није одмах успео, јер је, по повлачењу из Ужица, била прекинута његова веза са пунктом у Загребу, где се налазила радио-станица помоћу које је одржавана веза са Коминтерном. Због тога поруке и извештаји ЦК КПЈ нису тих дана могли да буду слати Коминтерни. А то је била једина веза руководства народноослободилачког покрета Југославије са спољним светом. Међутим, четничко вођство у земљи је, захваљујући посредству енглеске мисије (Хадсонове), одржавало радио-везу са енглеским обавештајним центром на Малти, а преко њега и са емигрантском владом у Лондону. Извештаји Драже Михаиловића о тобожњој борби четника против окупатора објављивани су у штампи широм света. Мит о „легендарном јунаку” и „вођи покрета отпора југословенских народа” ширио се светом, изазивајући дивљење јавности у савезничким земљама. Емигрантска влада је до невиђених размера популарисала Дражу Михаиловића око чијег имена се плео ореол славе једног од највећих војсковођа другог светског рата. Влада Слободана Јовановића, која је јануара 1942. године заменила владу Милана Симовића, дала је пуну подршку Дражи Михаиловићу и његовом четничком покрету, а краљ га је унапредио у чин бригадног генерала и поставио за министра војске, морнарице и ваздухопловства.

И док је у окупираној земљи народ, предвођен КПЈ, водио тешке борбе, трпећи огромне жртве и страдања, а четници се ставили у службу окупатора, у иностранству се бучно славило „јунаштво” четника, такозване војске у Отаџбини, и њеног вође Драже Михаиловића, коме је авионима слато оружје, опрема и новац у злату. Борба партизанских јединица, јединих бораца против окупатора, приписивана је четницима, слугама окупатора. Највећа обмана другог светског рата учвршћивала се у свету, а истини је било онемогућено да продре у јавност. Пред ЦК КПЈ и Врховним штабом стајао је изванредно тежак задатак: требало је водити у земљи надчовечанску борбу против окупатора и његових помагача, квислинга разних врста, а ван земље исто тако упорну борбу против гнусних лажи и обмана, за демаскирање издајника Драже Михаиловића и за продирање истине о правом стању у земљи. Препреке које су стајале на путу тој дугој борби биле су огромне, готово непремостиве.

По доласку у Санџак и источну Босну Тито је покушао да преко радио-станице, до које је у међувремену дошао, оствари непосредну везу са Коминтерном. Међутим, друга непријатељска офанзива и стални покрети онемогућили су га у томе, пошто његова радио-станица није имала властите изворе за напајање (акумулатор), већ се напајала струјом из локалне мреже. Тек, по доласку Врховног штаба у Фочу створени су потребни услови за одржавање радио-везе са Коминтерном. Почев од 12. фебруара та је веза била стална, са повременим краћим прекидом само од по неколико дана. Тито је тако, коначно, био у могућности да контактира са Коминтерном, шаље јој обавештења и врши

измене мисли. Поред осталог, он је у више наврата слао обавештења о томе да су четници издали борбу против окупатора и да су се ставили у њихову службу. У телеграму од 18. фебруара он је отворено изразио незадовољство због става емигрантске владе према четницима. Ево садржаја тог телеграма:

„Сматрамо за потребно да јавимо да се наше везе и сигнали не дају Енглезима и југословенској влади у Лондону јер овде воде ослободилачку борбу само партизани и добровољачка војска, а сви остали су у тaborу окупатора, а такође и они који држе везу са Лондоном. Све четничке групе су отворени савезници окупатора и оне воде борбу против партизана, укључујући и четнике Драже Михаиловића. Сви емисари југословенске владе у Лондону овде само сметају ослободилачкој борби. Очекујемо од вас помоћ јер то очекује и читав југословенски народ”¹

Десет дана касније, 20. фебруара, Тито је поново обавестио Коминтерну о издаји четника. „Хиљаду српских и црногорских четника, присталица југословинске владе у Лондону”, стајало је у Титовом телеграму, „ударили су у леђа црногорским партизанима који су се борили против Италијана код града Колашина. Четницима су Италијани дали оружје и муницију. Четници масовно убијају студенте и партизанску омладину. Ми подозревамо да југословенска влада и Енглези непосредно сарађују са окупаторима у борби против партизанског покрета. Окупатори на тај начин успевају да потпаљују грађански рат и да слабе народноослободилачку борбу против окупатора. Ми морамо сада да се боримо не само против окупатора, хрватске војске и усташа, против Недића и Пећанчевих четника, него и против четника присталица Лондона, који отворено сарађују са окупаторима”.²

Недвосмислене оптужбе да су се Дража Михаиловић и његови четници отворено ставили у службу окупатора, као и директан напад на југословенску емигрантску владу и изражено подорење да и енглеска влада одобрава четничку политику, примљени су у Москви са резервом. Коминтерна је 5. марта упутила Титу телеграм у коме је дала критичку оцену линије ЦК КПЈ. Упозоравајући да партизански покрет „добија комунистички карактер”, да се „оријентише према совјетизацији Југославије” и сл., Коминтерна је изразила своје резерве, или боље рећи своја неслагања и са оптужбама против југословенске емигрантске владе. „Како објаснити ту чињеницу да присталицама Енглеске полази за руком да формирају оружане јединице против партизанских одреда”, наглашавало се у телеграму Коминтерне. И даље: „Тешко је поверовати да Лондон и југословенска влада иду са окупаторима. Ту може бити неки велики неспоразум”.³

¹ Архив ИИРП, бр. 15516/13.

² Архив ИИРП, бр. 15534.

³ Архив ИИРП, бр. 15548/42.

Незадовољан оценом Коминтерне и њеним сумњама да су се четници ставили у службу окупатора, Тито је 9. марта упутио у Москву следећи телеграм:

„На основу наших информација ви сте направили погрешне закључке. . . Присталице лондонске владе од самог почетка постанка партизанског покрета у југославији одлучно се изјашњавају против оружане борбе са окупаторима, говорећи да то изазива репресалије над становништвом. Такве погледе имао је и Дража Михаиловић. И баш због тога они се нама супротстављају оружаном снагом. Зато им окупатори и дају ратни материјал за борбу против нас. . . Пошалјите посматраче из ВКП/б. Ми имамо све документе о издајничком раду разних присталица Лондона. . .”⁴

Титове поруке остајале су, међутим, без резултата. У иностранству се и даље, још више и бучније, говорило и писало о Дражи Михаиловићу и његовим четницима као о устаницима против окупатора и борцима за слободу. Писало се, додуше, нарочито у Совјетском Савезу и у напредним листовима у савезничким земљама, и о успешним дејствима партизана, али су она била у засенку четничке борбе. Узалуд је Тито, у име ЦК КПЈ, Врховног штаба и народа Југославије, тражио да се осуди издаја четника и да се Дража Михаиловић жигосе као слуга окупатора а влада оглади од њега. Ни Радио-Москва ни „Слободна Југославија” нису објављивали те Титове изјаве и апеле. А он је стално и упорно, износећи читав низ чињеница, јављао да се четници, заједно са окупаторима, боре против народноослободилачке војске.

Шеснаестог марта Тито је поручио Коминтерни:

„Осмог марта опколили смо и заробили код Вишеграда читав Недићев оперативни штаб на том сектору. Заробљени су 5 официра и 120 четника и запленили штапска архива и много ратног материјала. Та преписка у потпуности потврђује наше оптужбе против присталица Драже Михаиловића и југословенске владе у Лондону. Оптужбе да они директно и индиректно сарађују са окупатором. . . Молимо да тражите од југословенске владе у Лондону објашњење о тој сарадњи са окупатором. У име читавог југословенског народа и НОП и ДВ ми се одлучно боримо против против издајничког рада официра Драже Михаиловића, Дангића и других, који нам забијају нож у леђа у време када ми водимо крвави и тешки рат са окупатором и многобројним непријатељима за слободу и независност наше земље.”⁵

⁴ Архив ИИРП, бр. 15551/45.

⁵ Архив ИИРП, бр. 15556/50.

И у телеграмима од 18, 20, 24. и 29. марта, 12. и 23. априла апелује се да учини крај лажима о наводној борби Драже Михаиловића против окупатора. „Ми смо енглеској мисији“ (реч је о мисији Теренса Атертона — прим. М. Ј.), стоји у једном телеграму, „показали оригинална документа о томе да Дража Михаиловић сарађује са окупаторима под Недићевом заштитом и да се осим нас нико више не бори против окупатора. Они кажу да у југословенској влади и Лондону није све у реду и да су они били погрешно информисани о томе шта се код нас догађа. Кажу да смо ми сами криви зато што не обраћамо више пажње пропаганди у иностранству о нашој борби“.⁶ И даље: „Енглеска мисија се уверила према документима да сви четници непосредно и посредно сарађују са окупаторима... Због издаје Драже Михаиловића југословенска влада у Лондону потпуно се компромитовала пред народима Југославије. Ако она буде наставила да подржава Дражу Михаиловића ми ћемо морати отворено да иступимо против владе у Лондону... Молимо да јавите шта да предузмемо у вези такве политике југословенске владе?... Нама је веома потребно да раскринкамо тога генерала који игра тако тмусну улогу. Народ сматра да је Дража Михаиловић шарлатан у историји наших народа. Популаризација Михаиловића из Лондона изгледа у Југославији смешна и неозбиљна. Читав народ зна да Михаиловићеви људи месецима нису опалили ни један метак на окупатора...”⁷

Тито је 12. априла посебно упозорио на опасност од четничког покрета у Црној Гори. „Потребно би било” — обратио се он Коминтерни — -- да станица” „ Слободна Југославија” позива црногорски народ на јединство у борби против италијанских окупатора и издајника пуковника Станишића који је организовао четничке банде и који помоћу италијанске артиљерије, авијације и оружја напада црногорске партизане... Издајничке четничке банде у Црној Гори представљају велику опасност за нашу борбу против окупатора јер оне бране италијанске посаде у градовима и транспорт...”⁸

Титова интервенција и захтеви у вези с раскринкавањем Драже Михаиловића нису добили публицитет у Совјетском Савезу, па, према томе, ни у осталим земљама. Све је и даље остало на релацији ЦК КПЈ — Коминтерна. Совјетска влада није званично мењала свој став према краљевској југословенској влади, а из обзира према њој она је одустала да објави проглас Врховног штаба НОВ и ДВЈ упућен свим поробљеним народима, „док коначно буду разјашњена нека питања из међусобних односа совјетске и југословенске владе”, како је стајало у телеграму Коминтерне од 22. марта.⁹

⁶ Архив ИИРП, бр 15559/57.

⁷ Архив ИИРП, бр. 15563/58, 15572/63, 15585/71.

⁸ Архив ИИРП, бр. 15591/75.

⁹ Архив ИИРП, бр 15561/57.

О политичком опортунитету таквог става совјетске владе Коминтерна је дала објашњење у телеграму упућеном Титу почетком марта. „Узимајте у обзир да се Совјетски Савез налази у уговореним односима са југословенским краљем и владом и да би отворено иступање ових створило нове тешкоће у заједничким ратним напорима и односима између Совјетског Савеза, с једне стране, и Енглеске и Америке, с друге”, стајало је у телеграму, уз напомену да питања партизанске борбе не треба посматрати „са своје, националне тачке гледишта, него и са интернационалне тачке гледишта енглеско-совјетско-америчке коалиције”.¹⁰

Коминтерна се ипак није могла оглушити о поруке које су непрекидно стизале из Југославије. Сматрајући да су окупљене против Драже Михаиловића недовољно аргументоване, она је 19. априла затражила од Тита податке „у којим областима Михаиловићеви четници имају своја упоришта и на које се слојеве становништва ослањају”, као и „документа и чињенице о улози самог Михаиловића”.¹¹ Тито је, одмах, у телеграмима од 20, 21. и 23. априла, одговорио да постоје многобројни докази о издаји четника и да се из докумената нађених код убијеног четничког команданта мајора Бошка Тодоровића доказује сарадња Италијана и четника.¹²

Па ипак, сумње у тачност доказа о правој улози Драже Михаиловића биле су и даље присутне. Од Коминтерне је убрзо стигао телеграм следеће садржине:

„Саопштите хитно кратак садржај докумената која имате о улози Драже Михаиловића. Проверите добро аутентичност тих докумената. Може бити да су окупатори особито заинтересовани да распаљују међусобну борбу између партизана и четника. Није искључено да неки документи могу бити смишљено исфабриковани од стране самих окупатора”.¹³

Тако, ни даље није ништа чињено да би се у иностранству осудила издајничка политика југословенске владе и њеног министра Драже Михаиловића. У земљи су тих дана биле у току огорчене борбе. Велика офанзива немачких, италијанских, усташко-домобранских и четничких снага против слободне територије у источној Босни, Херцеговини, Црној Гори и Санџаку (тзв. операција „ТРИО”, односно Трећа офанзива) била је у пуном јеку. Партизанске снаге, изнурене, без муниције и хране, биле су принуђене да се пред много надмоћнијим непријатељем повлаче ка Тromeђи, напуштајући ослобођене области. Окупатори су постигли успехе у првом реду захваљујући четницима који су својом разорном пропагандом уносили дезоријентацију у редове по-

¹⁰ М. Пијаде, „Прича о совјетској помоћи за дизање устанка у Југославији”, Борба, 22. март, 1950.

¹¹ Архив ИИРП, бр. 15600/83.

¹² Архив ИИРП, бр. 15602/85, 15607/88.

¹³ М. Пијаде, цит. чланак, Борба, 23. марта 1950.

јединих партизанских јединица. Тито је редовно обавештавао Коминтерну о току борби, а посебно о активности четничких јединица.¹⁴

Истина о правој ситуацији у Југославији није, дакле, никако могла да продре у свјетску јавност. Узалуд је руководство народноослободилачке борбе слало објашњења, апеле, оптужбе, протесте. Дешифровани телеграми Валтера (Тита) остајали су у архиви Коминтерне.

Дванаестог маја Тито је замолио Коминтерну „да Андрејев напише писма југословенским друговима у Америци, Канади и Аргентини у име ЦК КПЈ у којима ће објаснити народноослободилачку борбу и популарисати партизанску и добровољачку војску и њене успехе”. „Објаснити издајничку улогу четника свих фела”, стајало је у телеграму. „Сматрамо да је неопходно скренути пажњу нашим друговима у тим земљама да наша емиграција буде опрезна прима агитацији разних представника југословенске владе у Лондону, који шире лажне вести о борби у Југославији и о улози Драже Михаиловића”.¹⁵

Неизвесно је да ли је нешто предузето у вези с овом молбом. Судећи по томе да се у тим земљама, а посебно у комунистичкој штампи, није појавио ниједан чланак у коме би се учинила макар каква алузија на тзв. покрет отпора Драже Михаиловића и његових четника, може се закључити да Коминтерна није ништа предузела у том смислу.

И док су се у земљи водиле огорчене борбе партизанских јединица против удружених снага окупатора, разних квислинга и четника, у иностранству се све више ширио мит о „херојској борби” четника и њиховог вође Драже Михаиловића, који је израстао у легендарну личност и постао синоним устаничког вође. О партизанима се говорило као о комунистичкој војсци која има своје уске, класне, себичне циљеве и која само отежава „борбу” „регуларне војске”, тј. четника. Тито је у више наврата извештавао Коминтерну да у народноослободилачкој борби учествују широки слојеви народа, сви прави родољуби без обзира на политичку припадност. Он је 17. маја известио Коминтерну да „неки поштени патриоти Црне Горе, међу којима су и присталице Земљорадничке партије Милана Гавриловића, министра југословенске владе у Лондону: Јефто Павић, Марко Вујачић, сенатор и члан Извршног одбора Земљорадничке партије, организују једну конференцију представника свих патриота Црне Горе, Херцеговине и Босне да би осудили издају разних четника и југословенску владу у Лондону. Они намеравају да траже од њега да да оставку или ће га јавно осудити”.¹⁶

Најављена конференција присталица Земљорадничке странке из Црне Горе, Босне и Херцеговине није могла бити одржана

¹⁴ Архив ИИРП, бр. 15619/104, 15623/109, 15624/110, 15625, 15626.

¹⁵ Архив ИИРП, бр. 15622/108

¹⁶ Архив ИИРП, бр. 15626/112.

због непријатељске офанзиве. Па ипак, предузете су мере да се организују неки скупови родољуба, јавних и културних радника, угледних и познатих присталица грађанских партија, који би дигли свој глас против издаје четника и јавно осудили југословенску владу. Било је јасно да треба отворено оптужити југословенску владу у Лондону која је дозволила да њен министар војске ступи у сарадњу са окупаторима и да поведе борбу против свог народа. Тито је, стога, 22. маја, јавио Коминтерни да „сав народ проклиње југословенску владу у Лондону која преко Драже Михаиловића помаже окупаторима”, поставивши питање: „Не може ли се у Лондону нешто учинити против такве издајничке политике југословенске владе?”¹⁷ А 30. маја Тито је с огорчењем оптужио емигрантску владу, најавивши у свом телеграму Коминтерни проглас против ње:

„Лондонска радиостаница на југословинском језику често говори о заједничкој борби партизана и четника против окупатора. То је ужасна лаж. Сви четници у Југославији, а нарочито Драже Михаиловића, боре се заједно са окупаторима против наших народноослободилачких јединица. Они са својим зверским убиствима и терором превазилазе окупатора. Четнике стварају окупатори, они их наоружавају, дају им власт. То су верни пси окупатора. Ми смо дубоко убеђени да је југословенска влада у Лондону такође у то умешана; да она зна за све ово. Молимо учините све да ова ужасна издаја буде позната целом свету. Ових дана објавићемо проглас против четника и југословенске владе у Лондону. Ми смо до сада ћутали али сада се мора пред народом раскрикати ова подла издајничка игра. Молимо јавите ваше мишљење”.¹⁸

Не чекајући на одговор, Тито је наредних дана обавестио Коминтерну о неким скуповима на којима су учесници осудили издају четника: о прогласу групе православних свештеника из Херцеговине, на челу са јеромонахом Мироном Никићем, у коме је „жигосано издајство четника и неких свештеника који сарађују са окупаторима”, и о декларацији групе официра југословенске војске у којој се такође осуђује издаја четника и оних официра који су се ставили под командом Драже Михаиловића.¹⁹

Но, све је остало без ефекта. Узалуд су из Југославије слали протести и прогласи. У свету су и даље славили и величали четнике и њиховог „легендарног” вођу Дражу Михаиловића. У очима светске јавности четници су били „неустрашиви борци осветници”, који тамо негде на Балкану, у „слободним српским планинама”, воде јуначку борбу против окупатора. Изгледало је

¹⁷ Архив ИИРП, бр. 15632/117.

¹⁸ Архив ИИРП, бр. 15638/123.

¹⁹ Архив ИИРП, бр. 15634/119, 15647/132. Декларацију је потписало 30 официра: 4 пуковника, 2 мајора, 14 капетана и 10 поручника.

да истина о њиховој издаји неће још дуго моћи да се пробије ван граница Југославије.

Па ипак, један догађај у земљи снажно је уздрмао позиције емигрантске владе и њеног министра Драже Михаиловића, који је 10. јуна наименован за начелника штаба Врховне команде југословенске војске и унапређен у чин армијског генерала, за „показану и осведочену командантску и личну храброст и изванредне заслуге за наш народ и нашу Отаџбину у рату против непријатеља у окупираној Југославији”.²⁰ Била је то скупштина родољуба Црне Горе, Боке и Санџака, одржана 16. јуна 1942. године на Тјентишту, и њена резолуција у којој је изражен протест против четничке издаје.

Скупштина је одржана у врло тешкој, крајње неповољној ситуацији, када су у напорним, готово двомесечним борбама против удружених немачких, италијанских, усташко-домобранских и четничких снага биле изгубљене слободне територије у источној Босни, Црној Гори, Санџаку и Херцеговини, а партизанске јединице (пролетерске бригаде, црногорски, херцеговачки и источнобосански батаљони), збег, рањеници и болесници се повукли на Тронежу, у рејон Сутјеске, Маглића и Зеленгоре. У предању борбе сакупило се тога поподнева 39 родољуба из Црне Горе и Боке. Конференцију је, у име Народноослободилачког одбора за Црну Гору и Боку, у 14 часова отворио Божо Љумовић, а председавао је Стојан Церовић, новинар из Никшића, који је нагласио „да су родољуби у овим тренуцима позвати да поведу јачу политичку акцију у јавности и народним масама да се демаскира рад банде којом руководи Дража Михаиловић”. У дискусији о пројекту резолуције, коју је прочитао професор Јагош Јовановић, учествовали су Саво Оровић, пуковник, Бошко Милутиновић, учитељ из Пипера, др Радоје Мијушковић, адвокат из Пјешиваца, Блажо Марковић, свештеник из Црмнице, Марко Савићевић, публициста из Пећи, др Сима Милошевић, професор Београдског универзитета из Боке, и други. Сви су они говорили о издајничкој улози четника, о Бају Станишићу, Крсту Поповићу, Блажу Букановићу, предлажући да се у резолуцију унесу констатације: „да група око Драже Михаиловића ради у име владе у Лондону”, „да југословенска влада у Лондону још ни данас, упркос велике народноослободилачке борбе, није признала партизанску војску као један од најзначајнијих фактора у ослободилачкој борби поробљених народа Југославије”. Предложено је такође да се у резолуцију унесе следећи став: „Тражимо да југословенска влада у Лондону хитно и неодложно поведе рачуна о издајничкој акцији свога министра војске и морнарице Драже Михаиловића, јер нам је тешко веровати да она о тој акцији није обавештена”.²¹

²⁰ Телеграми Слободана Јовановића, председника југословенске владе, Дражи Михаиловићу од 11. и 18. јуна 1942. године (Архив Војноисторијског института — даље ВИИ, к. 175, бр. рег. 8/2—3 и 2/5—5).

²¹ Зборник, том III, књ. 4, док. бр. 139.

„Након дуже дискусије”, како стоји у записнику, којег је водио секретар конференције Мирко Вешовић, адвокат из Лијеке Ријеке, „пошто су говорили сви делегати по питању рада југословенске владе у Лондону, о акцији Драже Михаиловића и редакцији саме резолуције, усвојен је једногласно текст резолуције”. У резолуцији је прво истакнуто да је народноослободилачка борба у Црној Гори, Боки и Санцаку истоветна са борбом осталих народа Југославије, савезника и свих поробљених народа света, а затим је наглашено да је окупатор, баш када је био у најтежем положају, нашао себи савезника у четницима, „за које постоје сигурни докази да су по наређењима и упутствима Драже Михаиловића, бившег пуковника југословенске војске и садашњег министра војске и морнарице у југословенској влади у Лондону, повели оружану акцију против народноослободилачке борбе нашег народа уз свестрану помоћ и сарадњу са окупатором”. Пошто су, даље, четници осуђени за изазивање братоубилачког рата и за велика зверства према народу, у резолуцији је изражена забринутост због таквог стања, „јер ова издаја, вршена под руководством једног члана владе, добија карактер највећег злочина у историји нашег народа”. Мада, из извесних политичких обзира, који су били мотивисани међународним разлозима, за издају Драже Михаиловића влада у Лондону отворено није окривљена, ипак је у резолуцији, на одређен начин, учињена алузија у том смислу. „Ми родољуби Црне Горе, Боке и Санцака претпостављамо да Југословенска влада у Лондону није упозната с издајничком акцијом Драже Михаиловића”, каже се у резолуцији, „јер би га иначе дезауисала и јавно осудила, што захтијевају безбројне жртве и патње нашег народа, а изнад свега наша борба и борба наших Савезника на свим фронтovima против фашистичког поробљивача, а за ослобођење свих потлачених народа”.²²

Изредигован и усвојен текст потписали су затим сви присутни. На предлог председника скупштине одлучено је „да се текст резолуције достави на сагласност и потпис другим истакнутим родољубима и народним првацима, који услед ситуације нису могли да присуствују данашњој конференцији” и да се резолуција достави Врховном штабу да би је „предао јавности”.

У 18,30 часова истог дана завршила је рад скупштина црногорских и бокељских родољуба, људи који су дигли свој глас протеста против југословенске владе у Лондону и њеног министра војске, морнарице и ваздухопловства, и изразили захтев да се њихова резолуција објави у иностранству, у Енглеској, Америци, Совјетском Савезу и другим земљама — тамо где је јавност живела у уверењу да југословенске борце за слободу води Дража Михаиловић. На резолуцији су се налазили потписи седморице официра, петорице новинара, тројице правника, петорице

²² Зборник, том. III, књ. 4, док. бр. 141.

лекара, шесторице службеника, једног трговца — све угледних јавних радника, честитих грађана и опробаних родољуба — те се веровало да ће, уколико револуција продре у свет, то нешто значити за оне који нарочито полажу до грађанских звања и професија.

Наредног дана резолуцију је потписало још 35 лица: лекара, просветних радника, новинара, официра, правника, међу којима и шесторица из Санцака. Резолуција је потом достављена Врховном штабу да би је он, како је на конференцији закључено, „технички обрадио, доказима допунио и јавности предао“.

Деветнаестог јуна одржана је седница ЦК КПЈ на којој је, између осталог, разматрана ситуација у свету и, у вези са њом, међународни положај народноослободилачког покрета. Констатирано је да је дошло до учвршћења савезничке сарадње у заједничкој борби против сила Осовине, што се јасно манифестовало у склапању совјетско-енглеског пакта од 26. маја. У вези са тим закључено је да је нужно учинити све на даљем разобличавању Драже Михаиловића у светској јавности и на презентирању праве истине о ослободилачкој борби народа Југославије. У вези са ставом према емитрантској влади закључено је да он мора бити: „критика те владе за њену одговорност за изазивање братоубиличких сукоба у земљи преко њеног министра Драже Михаиловића, а конкретна борба против ње кроз борбу против Драже и других елемената који издају и коче нашу борбу у земљи“.²³ У духу тих закључака одлучено је да се резолуција родољуба Црне Горе, Боке и Санцака одмах упути Коминтерни са молбом да буде објављена у СССР-у и у другим земљама, а да се, по могућству, и у осталим покрајинама одрже конференције родољуба на којима би се осудила издаја Драже Михаиловића.²⁴

Двадесет првог јуна Тито је упутио Коминтерни телеграм у коме је био дат цео текст резолуције и имена 35 потписника. Тито је, наиме, из списка 75 потписника одабрао тридесет пет, водећи рачуна о томе да то пре свега буду функционери грађанских странака, свештеници, учитељи и професори, адвокати и судије, како би резолуција на оне који су са неповерењем гледали на комунисте и зазирали од њихове борбе управо због тога што ће на њој бити потписи грађанских политичара учинила јачи утисак и била убедљивија. На крају телеграма Тито је додао: „Ови родољуби моле да се ова декларација упути југословенској

²³ Зборник, том II, књ. 5, док. бр. 13 и 14, стр. 44, 51, 52.

²⁴ Иво Лола Рибар, члан ЦК КПЈ, који је 30. јуна отишао из Врховног штаба када се он налазио у рејону Трнова, код Калиновика, по доласку у Загреб писао је 7. јула Е. Кардељу у Словенији: „Било би врло добро да словеначки родољуби, по примеру црногорских и других, саставе једну кратку декларацију по питању данашње борбе, Драже итд. и да је упутити што пре Теду (Коминтерни — прим. М. Л.) ради даљег развоја кампање која је почела по том питању“ (Зборник, том II, књ. 5, док. бр. 14, стр. 53).

влади у Лондону и да се објави преко радио-станица. Велики број њих повукао се са надим јединицама водећи собом своје породице испред четничког окупаторског терора".²⁵

Резолуција није била објављена преко Радио-Москве нити у совјетској штампи. Тек 6. и 7. јула њен текст је са крајим коментаром емитовала радио-станица „Слободна Југославија”. Била је то прва емисија ове радио-станице у којој је Дража Михаиловић назван издајником. Пролазили су дани, а вест о резолуцији није била још нигде објављена у иностраној штампи. У данима када су на источном фронту, у северној Африци и на Пацифику беснеле битке и готово сва пажња јавности била усредсређена на тамошње догађаје, неизвесно је било да ли је ико и чуо емисије „Слободне Југославије”. За резолуцију још нису знали у Лондону, Вашингтону, чак ни у влади Краљевине Југославије, која је тада била заокупљена бригом како да што више помогне Дражу Михаиловића и учврсти његове позиције у земљи. Требало је све учинити да се његова „борба” још више популаризује у свету, да се код западних савезника издејствује што већа помоћ за њега и његову војску, да се јосуде и заплаше сви они који му се супротстављају. Требало је у првом реду жигосати официре који су пришли партизанима и уместо кокарде на своје капе ставили петокраке звезде. Дража је 17. јуна, депешом бр. 246 упутио својој влади у Лондону захтев да се, „за прекршај војничке заклетве и издајство Краља и народа”, лише чиновна официри који се боре у редовима партизана.²⁶

Није требало дуго чекати да се уследи молба министра војске и начелника штаба Врховне команде. Већ 3. јула председник Министарског савета Слободан Јовановић потписао је решење ВК бр. 809 којим се предложени официри лишавају чина и оглашују за војне бегунце.²⁷ За „издајство народа” окривљени су они који су у најтежим тренуцима остали с народом да се боре за његову слободу. А слављени су и унапређивани они официри који су издали свој народ и пришли окупатору да се, заједно са њим и под његовим окриљем, боре против партизана, против свог народа.

Врховни штаб је 24. јуна са Зеленог кренуо са пролетерским бригаама у наступање на запад. Ноћу уочи 4. јула бригаде

²⁵ У поменутом писму Е. Кардељу И. Рибар је о томе писао: „Свакако си приметио да је баш после пакта (реч је о совјетско-енглеском пакту од 26. маја — прим. М. Ј.) итд. „Слободна Југославија“ почела своју оштру кампању против четника. А 6. о. м. у својој емисији — коју сте сигурно чули — исносила познату Резолуцију црногорских и санџанских родољуба први пута је разобличила Дражу као издајника. У своме коментару Резолуције „Слободна Југославија“ је рекла да ово износи „у интересу рашчишћавања неких ствари које су жочиле нашу борбу“ и позвала владу да се по томе изјасни. И сам знаш колика је све ово потврда наше линије!“ (Зборник, том II, књ. 5, док. бр. 14, стр. 52).

²⁶ Архив ВИИ, к. 175, бр. рег. 11/1—10.

²⁷ Архив ВИИ, к. 172, бр. рег. 8/1—1.

су извршиле велику диверзију, онеспособивши комуникацију Сарајево — Мостар. А Радио-Лондон је објавио вест да су ту диверзију извршили четници. Наредних дана ће група пролетерских бригада, заједно са крајишким и далматинским јединицама, разбити већи број непријатељских гарнизона и ослободити пространу територију у западној Босни и Далмацији. Врховни штаб је о свим тим борбама редовно извештавао Коминтерну, а њих је, потом емитовала радио-станица „Слободна Југославија“. Те вести су, међутим, објављиване у Енглеској и Америци, али као извештаји Врховне команде четничке војске. Борбе партизанских јединица приписиване су тако четницима. Чак су и први партизански авијатичари Руди Чајавец и Фрањо Клуз названи „првим витезовима слободног четничког неба“.²⁸

Дража Михаиловић је, тако, захваљујући гнусним лажима и великој обмани, постао у свету „неуспрашиви југословенски орао“, „симбол незнаних хиљада у окупираној Европи“, како га је назвао познати амерички часопис „Тајмс“ («The Time»). Њега су славили, уздизали, стављали га уз бок највећих војсковођа другог светског рата.²⁹

А онда је, 21. јула, у Штокхолму, у листу »NY DAG«, органу шведске Комунистичке партије, објављен чланак „Ђенерал Михаиловић се оптужује за издају према партизанима“. Била је то вест дана. И више од тога — права сензација!

„Сада је стигла до нас вест партизанске радио-станице „Слободна Југославија“, која се налази на партизанској територији у Југославији“ — тим речима је, поизвајући се на изворе из Истанбула, почео чланак — „да су неколико официра који су се налазили на челу партизана извршили издајство. Међу њима је и Дража Михаиловић. Та вест дата је у облику прогласа са једне конференције коју су пре кратког времена одржали представници народа Црне Горе, Санџака и Боке“. Затим се цитира поменута резолуција и наводе имена 34 потписника.³⁰

Истог дана је Владислав Марковић, отправник послова у Штокхолму, упутио превод чланка Министарству спољних послова југословенске владе у Лондону.³¹ Та вест је у влади изазвала узнемиреност. Председник владе је 23. јула упутио Дражи Михаиловићу телеграм са упозорењем да комунисти кују заверу против њега. У Јовановићевом телеграму бр. 68 је стајало: „Лист шведске комунистичке странке у Штокхолму доноси чланак: ђенерал Михаиловић издао партизане. Кажу да је 75 лица Црне Горе потписао проглас у коме тврде да водите оружану борбу против народа и да вас непријатељ помаже. Међу потписницима: Марко Вујачић, Сима Милошевић и Драгољуб (прешка,

²⁸ Слободан Нешковић, „Иностранство и нова Југославија“, Просвета, Београд, 1964, стр. 87—93.

²⁹ Исто, стр. 81—2.

³⁰ Архив ВИИ, к. 172, бр. рег. 10/5—4.

³¹ Исто.

треба: — Јагош прим. М. Ј.) Јовановић. Будите опрезни са комунистима и не пуштајте их до вас”.³²

Неколико дана касније, са другог краја света, најпре из САД, а затим из Канаде, стигла су обавештења да су неки тамошњи листови објавили чланке у којима се, на основу неке резолуције црногорских родољуба, тврди да је Дража Михаиловић издајник. Њујоршки „Дејли Воркер” («Daily Worker»), орган Комунистичке партије САД, пренео је 26. јула извештај из Истамбула да је „Слободна Југославија” објавила резолуцију у којој се Дража Михаиловић и његови четници оптужују да примају помоћ од окупатора и да воде оружану борбу против народа. У чланку се, даље, указује да је та резолуција усвојена на конференцији политичких, културних и јавних личности Црне Горе, Боке и Санџака, да је њу потписало 75 представника из тих покрајина, међу којима и прваци и истакнути чланови разних грађанских политичких странака, као и изванредан број свештеника, учитеља, лекара, писаца, официра, професора, председника општина.³³

Три дана касније, лист „Српски гласник” у Торонту, Канада, објавио је чланак под насловом „Окривљени издајници у Југославији”. Позивајући се на вести из Истамбула Intercontinent News — ICN) од 21. јула, у чланку стоји да је тајна радио-станица „Слободна Југославија” јавила „да су 16. јуна патриоти Црне Горе, Боке и Санџака одржали скуп коме су присуствовала политички и културно истакнута лица тога краја, да је међу присутнима било разних политичких странака, али да су сви они били уједињени љубављу према Отаџбини и мржњом против крволочног непријатеља”. У чланку се, даље, цитира текст резолуције.³⁴

Следећег дана у Торонту је лист „Украјински живот” објавио уводни чланак о овој резолуцији. „Резолуција не оставља сумњу да је Дража Михаиловић, велики српски шовиниста, изневерио југословенски народ и да је уз помоћ осовинских окупатора, отпочео братоубилачки рат”, каже се у чланку. Из резолуције је јасно да он изгледа, води рат не против непријатељских окупатора већ на страни окупаторских елемената против патриотских Југословена”.³⁵

И листови хрватских и словеначких исељеника: „Новости” и „Единост”, који су излазили у Торонту, објавили су 1. августа чланке о овој резолуцији. Редакције ова три листа југословенских исељеника у Канади (Српски гласник, Новости, Единост) упутиле су председнику југословинске владе Слободану Јовановићу телеграм у коме „у име седам хиљада претплатника наших

³² Архив ВИИ, к. 175, бр. рег. 2/5--7.

³³ С. Нешовић, цит. дело, стр. 101.

³⁴ Архив ВИИ, к. 172, бр. рег. 17/6—3; к. 256, бр. рег. 35/1—3.

³⁵ Архив ВИИ, к. 172, бр. рег. 17/6—2; к. 256, бр. рег. 35/1—6, 7.

трију демократских новина и свих слободољубивих Канађана" траже објашњење да ли су вести о издаји Драже Михаиловића тачне.³⁶

Резолуција са Тјентишта настављала је свој племенити поход, крчећи пут истини о великој издаји у окупираној Југославији. У почетку полако, а затим све бучније одзвањале су њене речи. Уплед емигрантске владе у Лондону био је већ озбиљно уздрман. Требало је, пошто-пото, демантовати те вести и зауставити њихово даље ширење. Амбасадор југословенске владе у Вашингтону К. Фотић посетио је 5. августа Министарство иностраних послова САД да би га обавестио о „нападима комунистичке штампе на ђенерала Михаиловића". Одговорено му је да је та кампања врло штетна и да ће се о томе разговарати са совјетским амбасадором Липвиновим.³⁷ И посланик у Отави, др. Ј. Цанкар, предао је 6. августа, по налогу владе, протестну ноту канадском министру спољних послова поводом писања неких канадских листова против Драже Михаиловића, тражећи „да се спречи даља комунистичка пропаганда против југословенске војске". Одговор је стигао тек 20. августа: канадско Министарство спољних послова је изразило жаљење и истакло уверење „да су предузете мере од стране одговорних власти да се издавачима листова, који су укључени у ову кампању критиковања, скрене пажња на штету коју они наносе нашим заједничким интересима"³⁸.

Интервенција канадских власти учинила је тренутан ефекат: кампања исељеничке штампе против Драже Михаиловића се за извесно време стишала, а лист „Енотност" је престао да излази. „Новости" су 29. августа донеле на првој страни и без коментара изјаву краљевске владе од 25. августа којом се демантују вести о издаји Драже Михаиловића, док је „Српски гласник" одбио да објави ту изјаву.³⁹ Но, упркос притисцима, ништа више није могло зауставити ширење вести о издаји Драже Михаиловића. Тринаестог августа поново се јавио штокхолмски „NY DAG" са чланком о „издајнику Дражи Михаиловићу са ким југословенски партизани немају ничег заједничког".⁴⁰ Вести о Дражи Михаиловићу као издајнику јављају се све више и у исељеничким листовима у САД и у Енглеској. „Слободна реч" и „Народни гласник", који су излазили у САД, цитирали су неке изводе из резолуције са Тјентишта и дигли глас против подршке коју југословенска краљевска влада пружа Дражи Михаиловићу. И орган совјетске амбасаде у Лондону „Soviet War News објавио је у два маха написе против Михаиловића.⁴¹

³⁶ Архив ВИИ, к. 256, бр. рег. 35/1—5, 8.

³⁷ Архив ВИИ, к. 245, бр. рег. 27/2—3.

³⁸ Архив ВИИ, к. 172, бр. рег. 28/6—2; к. 256, бр. рег. 35/1—8; к. 237, бр. рег. 10/1—2.

³⁹ Архив ВИИ, к. 256, бр. рег. 13/2—1.

⁴⁰ Архив ВИИ, к. 172, бр. рег. 1/8—2; к. 237, бр. рег. 21/1—2.

⁴¹ Архив ВИИ, к. 175, бр. рег. 6/6—1; 7/6—1; к. 245, бр. рег. 5/3—1; к. 235, бр. рег. 13/5—69.

И у јужној Америци су се појавиле прве вести у којима је Дража Михаиловић оптужен за издају и пактирање с окупаторима. Орган Комунистичке партије Аргентине „La Hora”, који је излазио у Буенос Аиресу, објавио је 10. августа чланак под насловом „Михаиловић не води борбу југословенских патриота”, а два дана касније донео је опширан чланак Вељка Влаховића о народно-ослободилачкој борби народа Југославије и о издаји четника. „Не без разлога” — каже се у чланку — „патриоти из Црне Горе, Босне и Санџака, у својој резолуцији од 16. јуна, скренули су пажњу југословенске владе на оно што се догађа у земљи, под окриљем једног члана владе”.⁴²

Уредништву листа „La Hora” скренута је од стране Међусавезничког комитета за координацију (Inter-Allied Coordination Committee) пажња да треба престати с кампањом против Драже Михаиловића и његове војске. »La Hora« је, међутим, у броју од 30. септембра поново донела један чланак против Драже Михаиловића. И петнаестодневни лист „Слободна Југославија”, орган југословенских исељеника у Аргентини, почео је све више објављивати написе против Драже Михаиловића. Читав број од 15. септембра био је посвећен таквим чланцима. Средишњи одбор Југословенске народне одбране у Аргентини, на својој седници од 26. септембра, осудио је уредништво листа и његове чланове искључио из ЈНО.⁴³

Вест о издаји Драже Михаиловића допрла је и до југословенских исељеника у Аустралији и Новом Зеланду. Главни одбор НСИЈА (Напредног савеза исељеника из Југославије у Аустралији) објавио је резолуцију са Тјентишта уз следећи коментар: „Вијест коју доносимо о догађајима у нашој рођеној земљи без сумње ће потрести сав наш народ као и остале савезничке народе и све љубитеље слободе. Њезин учинак на херојску борбу нашег народа која је добила такову славу по свијету и пружила је такове примјере и поуке, као учинак грома на дивну башту. Али времена су тешка, озбиљна, крвава и пријетећа не дозвољавајући никакве сентименталности или лакосрчаност; она захтевају одлучност, разборитост и челичну лојалност сваког борца слободољубивог фронта, она захтевају провјеравање свачијег дјела и оштру осуду свачијег недјела! У том смислу се мора да проматра резолуција патриотских снага Југославије, која се овдје донаша”.⁴⁴

Напредни исељенички листови и комунистичка штампа су, дакле, први прихватили вести о издаји Драже Михаиловића и почели их упорно ширити у јавности. Истина је тако све више продирала у светску јавност, узбуђујући јавно мњење, а ореол лажне славе око лика Драже Михаиловића почео је да тамни, упр-

⁴² Архив ВИИ, к. 245, бр. рег. 30/2—1.

⁴³ Архив ВИИ, к. 237, бр. рег. 20/2—1; 18/2—1, 2, 3, 4, 5, 6.

⁴⁴ Архив ВИИ, к. 235, бр. рег. 13/5—69.

кос упорном настојању великих новинских агенција, у првом реду „Јунајтед преса“ (Unitet Press), и великих листова милионског тиража, да и даље одрже мит о Дражи Михаиловићу и заштите га од „неоснованих оптужби”.⁴⁵ „Све до недавна”, известио је 12. августа посланик из Буенос Аиреса министра Нинчића, „у национално чистим југословенским круговима, па и код наших левичара комуниста, владало је силно одушевљење за борбу наших четника у домовини, а нарочито за њихова вођу генерала Дражу Михаиловића. . . Међутим, у најновије се је доба нешто охладило левичарски занос према Дражиним четницима и настоји се целу ослободилачку борбу у домовини приказати као отпор партизана — комуниста, у којему Дражи припада врло малена улога. Чак се покушава Дражу приказати као да ради у споразуму с непријатељем”.⁴⁶

Нови импулс кампањи против Драже Михаиловића дала је изјава Врховног команданта НОП и ПОЈ друга Тита дата поводом емисије радио-станице Лондон од 29. јула, у којој је велика диверзија пролетерских бригада на железничкој прузи Сарајево — Мостар приписана четницима. У демантију Тито је нагласио да „Дража Михаиловић не руководи никаквим борбама против окупатора, већ да се његови четници, заједно са окупатором, боре против партизанске војске и чувају комуникације”.⁴⁷

Титову изјаву је 10. августа објавио у Буенос Аиресу „La Hora”,⁴⁸ а 18. августа лист „Новости”, орган хрватских исељеника у Торонту, у чланку „Тражимо објашњење југословенске владе”. „У првом моменту када је вијест о Дражи дошла (мисли се на резолуцију са Тјентишта — прим. М. Ј.) били смо изненађени”, стајало је у чланку. „Нисмо могли вјеровати да би се таквог нешто догодило у најсудбоноснијим временима борбе нашег народа. Примили смо је са резервацијама и тако смо је објавили у нашој штампи. . . Али вијести из Југославије, упркос владине шутње, говоре и потврђују да су раније вијести о издаји Дражиној најалост истините. . . Све док то југословенска влада у изпнанству не побије, ми смо склони вјеровати да је Дража Михаиловић издајник”.⁴⁹

Следећег дана и лист „Српски гласник”, који је такође излазио у Торонту, прекоментарисао је Титову изјаву у чланку „За што влада не да изјаву о Дражи”.⁵⁰

⁴⁵ Амбасадор југословенске владе у Вашингтону К. Фотић јавио је 7. августа министру иностраних послова Нинчићу да су „амерички радио и листови пуни извјештаја из Лондона и Москве о борби само генерала Михаиловића”, а да о борби партизана доносе вести само исељенички листово „комунистички наклоњени“. (Архив ВИИ, к. 245, бр. рег. 28/2—1).

⁴⁶ Архив ВИИ, к. 245, бр. рег. 30/2—1.

⁴⁷ Архив ИИРП, бр. 15677/163.

⁴⁸ Архив ВИИ, к. 245, бр. рег. 30/2—1.

⁴⁹ Архив ВИИ, к. 172, бр. рег. 32/6—5.

⁵⁰ Архив ВИИ, к. 172, бр. рег. 32/6—3.

Кампања која је у иностранству била покренута против Драже Михаиловића, а чији је повод била резолуција са Тјентишта, одвијала се још увек само преко стубаца неких комунистичких и иселеничких листова. Остали пак листови, у првом реду органи званичних кругова, и даље су популарисали Дражу Михаиловића.⁵¹

Совјетска влада, која је до тада званично заузимала став немешања у односе између партизана и четника, оценила је да је настала повољна прилика да и она дигне глас против издаје Драже Михаиловића. Помоћник министра иностраних послова Лозовски предао је, стога, 3. августа, југословенском посланику у Кујбишеву ноту у којој се, на основу података примљених из партизанских извора из Југославије, тврдило да Дража Михаиловић сарађује са окупаторима и квислинзима.⁵²

Овај корак совјетске владе изазвао је још већу узнемиреност у круговима емигрантске владе. Влада је 14. августа наложила посланику у Кујбишеву Станоју Симићу „да саопшти Лозовском да она стоји одлучно на гледишту да је јединство отпора у земљи прека потреба и да свако разбијање снага користи једино непријатељу”, „да је искључена свака сарадња генерала Михаиловића са Италијанима, Немцима, усташама и Недићем” и „да је краљевска влада спремна привести у дело сваки споразум са британском и совјетском владом у циљу васпостављања заједничке акције у Југославији против општег непријатеља”.⁵³ Председник владе је уједно ставио у задатак шефу војног кабинета да састави један исцрпан и документован ед-мемоар којим би се побила сва сумњичења и доказало да је Дража Михаиловић непоколебљиви борац против окупатора. Да би и Дража био упознат са кампањом која се почела водити против њега, њему је председник владе Слободан Јовановић 15. августа упутио телеграм ВК бр. 78: „Лозовски, помоћник министра иностраних послова, предао посланику у Москви про-меморију у којој се тврди да сарађујете са Недићем, Талијанима, чак и усташама. У одговору владе наводимо: ваше сталне напоре за сарадњу, ваше демантије, војне емисије, напоре владе у Лондону и Москви по вашим сталним тражењима, лишавање чиновна Недићевих сарадника и жигосање издајника, лишавање чина 600 официра Павелићеве војске, терор комуниста над народом, народ их сам уништио. Чинимо све као и ви тамо да дође до сарадње са партизанима у Југославији”.⁵⁴

Војни кабинет је 17. августа предао Министарству спољних послова ед-мемоар да би га овај уручио совјетском посланику код краљевске владе Богомолову. У мемоару су изнете тврдње

⁵¹ С. Нешовић, цит. дело, стр. 87—98.

⁵² Архив ВИИ, к. 245, бр. рег. 5/3—1, 2.

⁵³ Архив ВИИ, к. 245, бр. рег. 5/3—2.

⁵⁴ Архив ВИИ, к. 175, бр. рег. 2/5—1.

да је влада улагала велике напоре да се постигне сарадња са партизанима и уједине све патриотске снаге у земљи под вођством Драже Михаиловића, а затим су изнети „докази” да генерал Михаиловић не сарађује са Недићем, усташама и Италијанима.⁵⁵

Мемоар владе није одмах уручен совјетском посланику, јер се, вероватно, чекало на нови потез совјетске владе, пошто је посланик из Кујбишева јавио да се против генерала Михаиловића припрема нови материјал. Накнадно је, међутим, ипак одлучено да се мемоар уручи совјетској влади „да би он можда ублажио кампању и спречио публикување новог материјала”. Меморандум је 31. августа био уручен совјетском посланику Богомолову. У међувремену му је предат и „доказни материјал”; службене новине у којима су били објављени укази о лишавању чинова око 50 официра који су били у служби Недића и око 600 официра који су ступили у службу Павелића.⁵⁶

Упркос многобројним интервенцијама и покушајима да се заустави кампања против Драже Михаиловића, она се ипак, час овде час тамо, са већим или мањим интензитетом, ширила у свету. Југословенска краљевака влада је 25. августа свим страним представницима у Лондону, као и свим листовима и новинским агенцијама, издала званично саопштење за светску јавност у коме је речено да „краљевска влада има пуно поверење у вођство и родољубље генерала Михаиловића” и „да једини он располаже добро организованом војском која задаје велике губитке заједничком непријатељу, чинећи тиме огромну услугу свим нашим савезницима, а у овом моменту нарочито нашој руској браћи”.⁵⁷ А следећег дана је посланствима у Анкари, Каиру, Берну, Штокхолму, Вашингтону и Кујбишеву, конзулатима у Кептауну, Цариграду и Јерусалиму, као и представништвима у Јужној Америци и Отави издата следећа инструкција: „У одбрани Михаиловића не нападати совјетску владу, ни комунизам уопште. Истицати национални карактер акције генерала Михаиловића, који ужива поверење целог српског народа, а има везе и са хрватским и словеначким националистима. Одбијати свако сумњичење да је он било у каквом договору са Немцима и Италијанима. Осуђивати оне који се у Југославији боре под комунистичком заставом, што не увиђају потребу сарадње између свих противника Осовине и што отварају братоубилачки рат”.⁵⁸

Првог септембра је Слободан Јовановић обавестио Дражу Михаиловића „да се чини све да се побегу интриге о Вашој сарадњи са Недићем, окупаторима и разбојницима усташама”, а у току 2, 3. и 5. септембра уручена су совјетском посланику три писма у којима се партизани оптужују за убијање „истакнутих

⁵⁵ Архив ВИИ, к. 175, бр. рег. 19/1—8.

⁵⁶ Архив ВИИ, к. 175, бр. рег. 19/1—23; бр. рег. 5/3—3; к. 241, бр. рег. 33/5—1.

⁵⁷ Архив ВИИ, к. 237, бр. рег. 1/1—1; к. 241, бр. рег. 32/5—1.

⁵⁸ Архив ВИИ, к. 245, бр. рег. 7/3—2.

националиста". Уз писма су приложени спискови „жртва комунистичког терора”, у ствари петоколонаша и слугу окупатора, које су партизани убили у Црној Гори. Копије писама достављене су владама Велике Британије и САД.⁵⁹

Настојања емигрантске владе да се обустави писање напредних листова против Драже Михаиловића имала су само делимичан успех. Поводом њене званичне изјаве за светску јавност, дате 25. августа, у којој су демантовани сви гласови о издаји Драже Михаиловића, 8. септембра се јавила „Слободна реч”, напредни лист југословенских исељеника у САД, са чланком „Које користи изјава Југословенске владе?”, у коме се каже да „изјава ниједном чињеницом не пориче оптужбу Врховне команде партизанске војске против Михаиловића”. „Узимајући Михаиловића у заштиту”, стоји даље у чланку, „влада каже да је он популаран у српском народу, међутим, српски прваци као што се то видело из резолуције конференције родољуба Црне Горе, Боке и Санџака тврде обратно... Ми знамо да је америчка и енглеска штампа подигла Михаиловића у небеса... Надамо се да ће влада наћи куражи и памети да исправи ствари и да изађе у сусрет скромним захтевима Врховне команде (партизанске) и добровољачке војске Југославије по питању министра Михаиловића”.⁶⁰ „Слободна реч” је и 15. септембра донела чланак под насловом „Поводом изјаве пуковника Оровића”, у коме је поново цитирала резолуцију са Тјентишта.⁶¹

Резолуција родољуба Црне Горе, Боке и Санџака је, очигледно, учинила велики ефекат, много већи него што се очекивало. Светом је одјекнула вест да је Дража Михаиловић, тај „прослављени вођ југословенских устаника”, у ствари обичан издајник народа, који пактира с окупатором и квислинзима у борби против партизана, јединих и истинских бораца за слободу своје земље. Та вест, која је једног јунског дана 1942. године кренула са Тјентишта, узлетела је из долине Сутјеске далеко у свет, ношена топлим жељама и устрепталим оглуцајима срца њених потписника, да би се, снагом своје истине, упорно пробијала кроз густе и трновите сплет лажи и обмана. Прво полако, а затим све брже, све убедљивије. Њу више нико и ништа није могло зауставити. Речи истине, срочене на пропланку у долини Сутјеске, биле су толико громке да их нијесу могли угушити ни огромни пропагандни апарат, ни ротационе машине које су избацивале милионе примерака листова у којима је и даље слављен Дража Михаиловић, ни многобројни спикери који су свакодневно на разним таласима бројних радио-станица широм света бучно популарисали „борбу” четника. Ни изјава Антони Идна, министра иностраних послова Велике Британије, дата 24. септембра приликом свечаног отварања Југословенског дома у Лондону, да се „југо-

⁵⁹ Архив ВИИ, к. 175, бр. рег. 19/1—24; 23/6—2; к. 172, бр. рег. 30/6—1.

⁶⁰ Архив ВИИ, к. 237, бр. рег. 24/1—1.

⁶¹ Архив ВИИ, к. 175, бр. рег. 7/6—1.

словенска војска бори против непријатеља на својој сопственој територији под вођством великог јунака ђенерала Михаиловића” није више могла имати значајнији ефекат.⁶²

Велика обмана о Југославији била је уздрмана. Истина о тој земљи, о издаји четника, почела је да излази на светло дана. Она, на жалост, неће тако брзо тријумфовати, јер ће бити потребно још много дана и месеци, много мука и патњи, исувише много крви и суза до њеног тријумфа.

А у историјској ноћи у Јајцу, 29. новембра 1943. године, Тито ће изговорити следеће речи:

„Једна нечувена превара читаве поштене свјетске јавности раскринкана је у периоду ове године дана. Издајничка лондонска влада преко двије године варала је читави свијет тиме што је говорила да борбу у Југославији води њен министар Дража Михаиловић... .

Можда никада ниједан мали народ није тако скупо дошао до тога да увјери свјетску јавност да је крв која је проливена у Југославији његова крв, а не оних срамних издајника чије поглавице уживају гостопримство у савезничким земљама... .

Требало је пролити потоке драгоцене народне крви, требало је да десеци хиљада најбољих синова наших народа положије своје животе у току двогодишње неједнаке борбе са непријатељем, да би на крају истина о стварном положају у Југославији прокрчила себи пут пред свјетском јавношћу... .”⁶³

На том трновитом путу којим се ова истина пробијала остаће као светла тачка мали скуп на Тјентишту, 16. јуна 1942. године. Остаће као симбол пркоса и вере једног поносног слободољубивог народа.

У том догађају треба дати заслужено признање. Веће него смо, из незнања, до сада то чинили.

⁶² Архив ВИИ, к. 218, бр. рег. 2/13—6.

⁶³ Ј. Б. Тито, Говори и чланци, „Напријед“, Запреб, 1959, књ. 1, стр. 155.